

יהודי כותאיסי

מספר היהודים בכותאיסי לפי שנים	
שנה	סה"כ
1885	2,488
1897	3,464
1903	4,027
1908	6,266
1912	9,599
1915	10,479
1922	4,788
1926	4,738
1939	6,906
1959	7,891
1970	8,941
1979	4,024

בכותאיסי הייתה מרוכזת הקהילה היהודית השנייה בגודלה בגאורגיה, שעד גל העלייה הראשון בשנות ה-70 של המאה ה-20 מנתה למעלה מ-20,000 נפש. בעיר ניצב עדיין בית הכנסת המפואר של הקהילה, שנחנך ב-1887, אחד משלושה בתי הכנסת שהיו בעיר. השלטונות המקומיים מטפחים את הרכוש הציבורי היהודי גם בהיעדר קהילה מאורגנת, שמתחילת המאה ה-21 מונה, בעקבות גל העלייה של שנות ה-90, עשרות משפחות בלבד.

היהודים התיישבו בכותאיסי עוד במאה ה-19. רובם היו סוחרים ובעלי מלאכה, ומילאו תפקיד חשוב בכלכלת האזור. הגידול שחל באוכלוסיית הגאורגים, בשנים שלאחר החלת הצו לשחרור הצמיתים בגאורגיה, בשנת 1864, הביא להגירה לערים של עבדים לשעבר, בעלי מלאכה ואיכרים. בשנת 1871 היו בפלך כותאיסי 4,702 יהודים. הקהילה היהודית בכותאיסי עצמה הייתה השלישית בגודלה בגאורגיה. במפקד אוכלוסין שנערך בשנת 1897

נספרו בכותאיסי עצמה 4,843 יהודים, ובכל פלך כותאיסי 8,864 יהודים ו- 46 קראים. שלא כמו בטביליסי ובבתומי, שבהם היו גם יהודים אשכנזים, הייתה הקהילה היהודית בכותאיסי על טהרת יהודים מקומיים.

ההגירה המחודשת של יהודים, במחצית השנייה של המאה ה-19, לערים בפלך כותאיסי, בעיקר של סוחרים קטנים, הביאה להגברת האנטישמיות בגאורגיה, שבאו לידי ביטוי בשיאן בעלילת הדם בסוראמי ובעלילת הדם בסצ'חרה, שבהן היה מעורב משה מונטיפיורי עצמו. אמנם, אין ידיעות לגבי קיום מפגשים של מונטיפיורי והיהודים בגאורגיה,^[1] בעת ביקוריו ברחבי האימפריה הרוסית. לעומת זאת, ידוע כי מונטיפיורי פגש עולים מגאורגיה בארץ, שחלקם לבשו מדים קווקזיים או צ'רקסיים. וחלקם נשא אותות כבוד על לבושם, דבר שהרשים אותו במיוחד. הם ציינו בפניו כי האותות ניתנו להם בגין השתתפותם האמיצה במלחמת רוסיה נגד הצ'רקסים, כמו כן ציינו כי אנשי העיר כותאיסי הרסו את המקום, ונתרו הלוחמים היהודים שהגנו על אוצר הממשלה הרוסית.^[2]

עטיפת הספר משפט קוטאיסי^[3]

הרופא והחוקר שמואל וייסנברג (1867-1928), אשר השווה את הנתונים האנתרופולוגיים בין יהודי ההרים ליהודי גאורגיה, קבע כי יהודי ההרים ויהודי כותאיסי שייכים למעשה לקבוצה אנתרופולוגית אחת אך לענפים שונים, ועיקר ההבדלים ביניהם הם אתנוגרפיים ולא אנתרופולוגיים. אולם חוקרים אחרים כמו דז'אוואחוב, אינם תמימי דעים עם קביעה זו. הטוענים בין היתר כי היהודים לא השפיעו על הטיפוס הגאורגי אלא הושפעו ממנו ולמעשה משתייכים היהודים בקווקז, להוציא את הגאורגים, לטיפוס ה"כורדו-אזרבייג'ני"^[4].

עלילת הדם של סצ'חרה נידונה בבית הדין המחוזי בכותאיסי. דבר העלילה זכה לפרסום רב בעיתונות היהודית ברוסיה, עלילת דם זו הביאה להתגייסותם של אישים יהודים, ובראשם הברון גינסבורג מסנקט פטרבורג. שני עורכי-דין נודעים, היהודי קרופניק (1845-1905) והרוסי אלכסנדרוב, שנקראו להגן על הנאשמים, הצליחו, ב-13 במרץ 1879, להפריך את ההאשמות, והנאשמים זוכו מכל אשמה. למרות זאת לא פסקה רדיפת היהודים בכותאיסי

ובשנת 1895 התחוללו מהומות בין הנוצרים והיהודים. מהומות אלו הביאו ליציאת המשוררים סרגיי מסחי ואנטון פורצלדזה להגנת היהודים, תוך הבעת גינוי חריפה לתופעת הקנאות הדתית והלאומית כמנוגדת לתרבות ולמסורת הגאורגית. בשנת 1913, נסחטו היהודים באופן שיטתי על ידי כנופיה, בהוראתו של עוזר המושל של כותאיסי. מספר יהודים שהתנגדו, נורו.

בתחילת המאה ה-20 הופעלו בכותאיסי שני בתי כנסת, ובתפקיד הרב הראשי של מערב גאורגיה, שימש ר. אלואשווילי (1858-1922). בתקופה זו, החלו לחלחל רעיונות הציונות בגאורגיה, בתחילה בין האשכנזים ולאחר מכן בקרב יהודי גאורגיה המקומיים. המתנגדים לציונות בגאורגיה הופעלו מכותאיסי, בהנהגת ר. אלואשווילי. במשנת 1880 הוקם בכותאיסי תלמודי תורה, ובשנת 1903 נפתח בכותאיסי בית הספר הציבורי היהודי, בית ספר שהיה בעל אופי חילוני. בשנת 1908 היו בבית הספר 328 תלמידים, ובשנת 1911 614 תלמידים.

מהפכת פברואר בשנת 1917, הביאה לתחייה מחודשת של החיים היהודיים. הקמת סניף של תנועת "צעירי ציון", יציאת דו-השבועון הציוני "חמה אַבראַליסה" ("קול היהודי") בשפה הגאורגית, בעריכת ס. ציציאשווילי (Ш. Цициашвили). בין הכותבים בביטאון היו דוד באזוב, בנו הרצל באזוב, נתן אליהשווילי, בן ציון אליגולשווילי ועוד. רבים מהיהודים התארגנו במסגרת אנטי-ציונית. קבוצה קטנה בשם "אסימילטורוב". בראשות האחים ג'. ומ. חננאשווילי, שנהנו מתמיכת של הדמוקרטים (מיעוט בקואליציה השלטת בממשלת גאורגיה). על פי טענת הקבוצה, מוצאם של יהודי גאורגיה הוא אותו המוצא של הגאורגים האחרים, והם נבדלים מהם רק בדתם, שאותה קיבלו על עצמם בשלב כלשהו בהיסטוריה. הם פרסמו מאמר, בעיתונות הגאורגית, כנגד יהודי רוסיה, שרצו להיטמע, כחלק מהאוכלוסייה הגאורגית. במאבק כנגד הציונות, תמכה קבוצת אסימילטורוב בחוגים האורתודוקסיים. הם היו הקבוצה היהודית היחידה שלא השתתפה בקונגרס בטביליסי בשנת 1918. האנטי-ציונים ערכו בכותאיסי כינוס לבחירת המועמדים לבחירות שהיו אמורות להתקיים לפרלמנט של גאורגיה. הנציגים היו: רבי י. דברשווילי (1893-1980) וא. בוריאשווילי. לאחר פלישת הצבא האדום לגאורגיה, עזבו הרבה מהיהודים את גאורגיה. מביניהם היו רבים מכותאיסי כולל ר. אלואשווילי.

בשנות ה-20 של המאה ה-19 עסקו רוב יהודי כותאיסי במסחר ומלאכת יד. לפני המרד האנטי בולשביקי של 1924, לא רדפו השלטונות אחרי היהודים. לא הפריעו לפעילות ציונית, לא נסגרו בתי כנסת וכו'. אולם לאחר המרד נעצר כל מי שנחשב בפעילות ציונית, רבנים הוטרדו בחקירות, נסגרו בתי כנסות ועוד.

מאותה תקופה ועד אמצע שנות ה-30 של אותה מאה, החלו השלטונות לשים לב לשיקום התרבותי וההשכלתי של יהודי גאורגיה. בכותאיסי נפתחו בתי ספר יהודיים, מועדונים, ספריות וחוגים. כמו כן נפתח סניף של "אוזט" ("OZET", Общество) חברה לניהול הפעלים היהודים, (землеустройства еврейских трудящихся), שדאגו להציב את היהודים בתעשייה ובקואופרטיבים. כבר בשנת 1929, מספר נכבד של יהודי כותאיסי עבדו במפעל המשי המקומי.

בשנים 1937-1938, החל בכותאיסי, כמו בשאר ברית המועצות, מאבק כנגד היהדות והתרבות היהודית החילונית. ראשי הקהילה היהודית נעצרו. ביניהם: ג'. דברשווילי (1902-1986), הרב של כותאיסי בשנים 1927-1965, נ. אליהשווילי (1888-1965), הרב הראשי של העיר כותאיסי בשנים 1955-1965 ואחרים.

במהלך מלחמת העולם השנייה הגיעו לכותאיסי פליטים יהודים, שבחלקם אף נשארו בעיר עם תום המלחמה, בכללם היה גם דב גפנוב, שתרגם מגאורגית את האפוס הגאורגי, עוטה עור הנמר. בעקבות תרגום היצירה הוא זכה בפרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת, אך לא הורשה לצאת מברית המועצות כדי לקבלו. למרות זאת, התרגום עורר הדים בגאורגיה. העיתונות לא יכלה לוותר על התפארות בתרגום תרבותם ברחבי העולם ודיווחו בהרחבה על התרגום. בעקבות הפרסום, הפך גפנוב לסמל בעיני הציונים במדינה ועורר יהודים רבים לעלייה. בכותאיסי הוקם אתר הנצחה על שמו ב"רחוב שאומיאני", שהיה מאוכלס ברובו ביהודים עוד מתקופת ימי הביניים. הרחוב שנקרא על שם המהפכן, שאומיאני, משנת 1926 הוסב, בשנת 1989, ל"רחוב גפנוב" [5].

בשנים 1945-1946 היו בעיר שלוש קהילות, ולכל אחת מהן בית כנסת משלה: האחד ברחוב שאומיאני 8, שנבנה בראשית המאה ה-19; השני אף הוא באותו מבנה, שנבנה בשנות ה-80 של המאה ה-19; והשלישי באותו רחוב מספר 39, שנבנה באמצע המאה ה-19. בשנת 1952 ניסו הרשויות לסגור את אחד משלושת בתי הכנסת אך נתקלו בהתנגדות נמרצת, שבעקבותיה נאלצו השלטונות לוותר על כוונתם. שלושת בתי הכנסת המשיכו לפעול עד ראשית 1953 [6].

בתקופת הקמפיין האנטישמי בברית המועצות בשנים 1948-1953, נעצרו יהודים רבים. בינואר 1953 נסגר בית הכנסת של כותאיסי.

יהודי כותאיסי שיחקו תפקיד מכריע במאבק של יהודי ברית המועצות בכלל ויהודי גאורגיה בפרט למען זכות העלייה לישראל. על מכתב 18 המשפחות המפורסם, שנשלח לאו"ם היו חתומות 13 משפחות מכותאיסי.

החל משנות ה-80 המאוחרות, עם פתיחת שערי ברית המועצות, היו קיימים חיי קהילה ותרבות בכותאיסי. בשנים 1989 - 1991, עם התמוטטות ברית המועצות והקמת הרפובליקה של גאורגיה, הוקמה אגודה מקומית גאורגית-ישראלית. בשנים 1989 - 1993, בפקולטה להיסטוריה באוניברסיטת כותאיסי, נערך מחקר על ההיסטוריה של היהודים בגאורגיה בראשות ד. חננשווילי.

בשנים 1969 - 1984 עזבו אלפי יהודים את כותאיסי ועלו לישראל. מתחילת העלייה המסיבית לישראל, משנת 1989, עלו לישראל מכותאיסי 1,945 יהודים ובינואר 2001 49 יהודים. על פי הסוכנות היהודית היו בכותאיסי 2,300 יהודים ב-1993. עד סוף 1999 נותרו בעיר כ-600 יהודים.